

Költségvetési egyensúly és közfelelősség.

Az Új Egyensúly Program néhány társadalmi vetülete

Fejlesztés és Finanszírozás/Development and Finance, 2006/3, 3-11. o.

Ferge Zsuzsa

A következő néhány hétben nem a távlatokról, hanem a következő három évről fogunk vitatkozni, és nem a kormányprogramról, hanem az Új Egyensúly Programról, amelyet sokan második Bokros csomagnak becéznek.

A megszorítások szükségességét kevesen vitatják. Az ellenzék két ellenvetést tematizál. Az egyik, sokat emlegetett téma a mai helyzethez vezető felelőségek tisztázása - a jelenlegi kormány ebben való szerepének túlhangsúlyozásával. A másik ellenzéki bírálat a kormány „hintapolitikájára” irányul, azaz arra, hogy súlyos eltérések vannak a kormánypártok választási programja és a kormányprogram, illetve a kormányprogram és az Egyensúly program körül. Vagyis ma már az ellenzék sem kétli, hogy helyre kell állítani a költségvetés egyensúlyát. Csak a vitát nem ennek hogyanjáról, érdemi kérdéseiről kívánja lefolytatni. Inkább a múlt, mint a jövő lépései foglalkoztatják – holott az igazi viták az utóbbiak körül fognak kibontakozni.

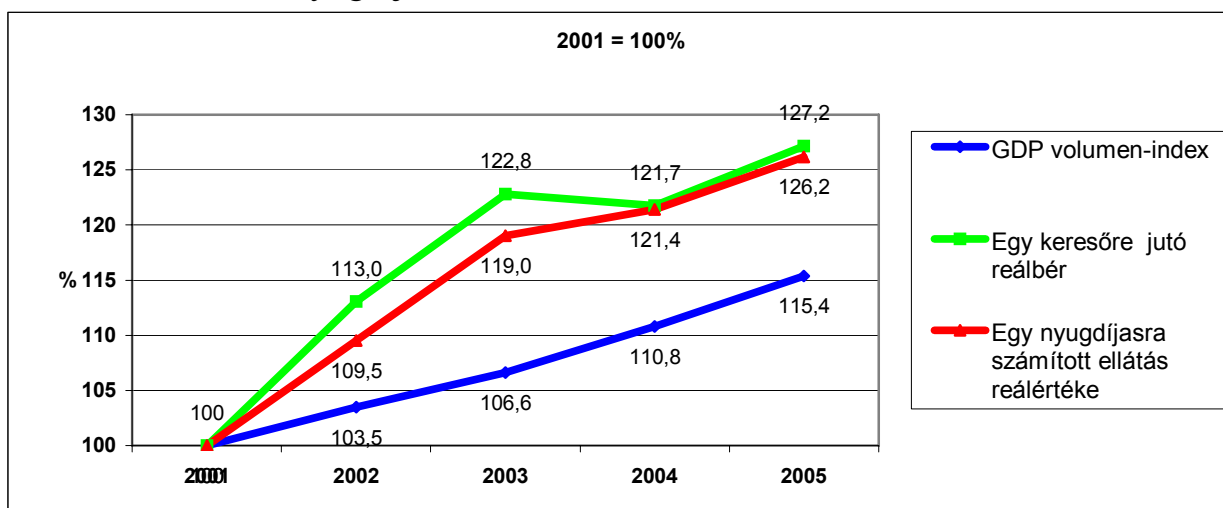
Felelőségek, okok, tények

A felelősség és az okok kérdésének elemzését nem tudom itt elvégezni. A felelősség kormányok – különösen az előző két kormány – közötti megosztása elég egyértelmű. 1998 és 2002 között a bankkonszolidációk, a gyors minimálbér emelés, vagy a kedvezményes lakáshitelek ugyanúgy szerepet játszottak, mint 2002 után a közalkalmazotti béremelés, az autópálya beruházások, vagy a Gripenek. A társadalombiztosítási alapok hiánya szinte folyamatos probléma volt. Hosszan lehet azonban vitatkozni két további kérdéstről. Arról, hogy a túlköltekezés mennyire oszlott meg az azonnali fogyasztás, illetve később megtérülő beruházások között, illetve arról, hogy mennyire voltak valóban pazarlóak a béremelések és a jóléti kiadások. Elég elterjedt – mondjuk, liberális – vélekedés az, hogy a fő bűnök talán legnagyobbika a gyors bér-és nyugdíjnövekedés, az univerzális ellátások (pl. családi pótlék) fenntartása, illetve általában a jóléti kiadások bőkezűsége. Ezekkel a vádakkal kapcsolatban néhány tényt szeretnék részletezni.

Szárnyaló bérek, elszálló életszínvonal

Közgazdák kedves témája, hogy a mai bajok oka a 2000 óta tartó túl gyors, közgazdaságilag tarthatatlan és káros bérnövekedés. Ezt szokták látványosan igazolni egy olyan grafikonnal, amelyen a GDP vészesen lemarad bérek és nyugdíjak emelkedése mögött. (1. ábra)

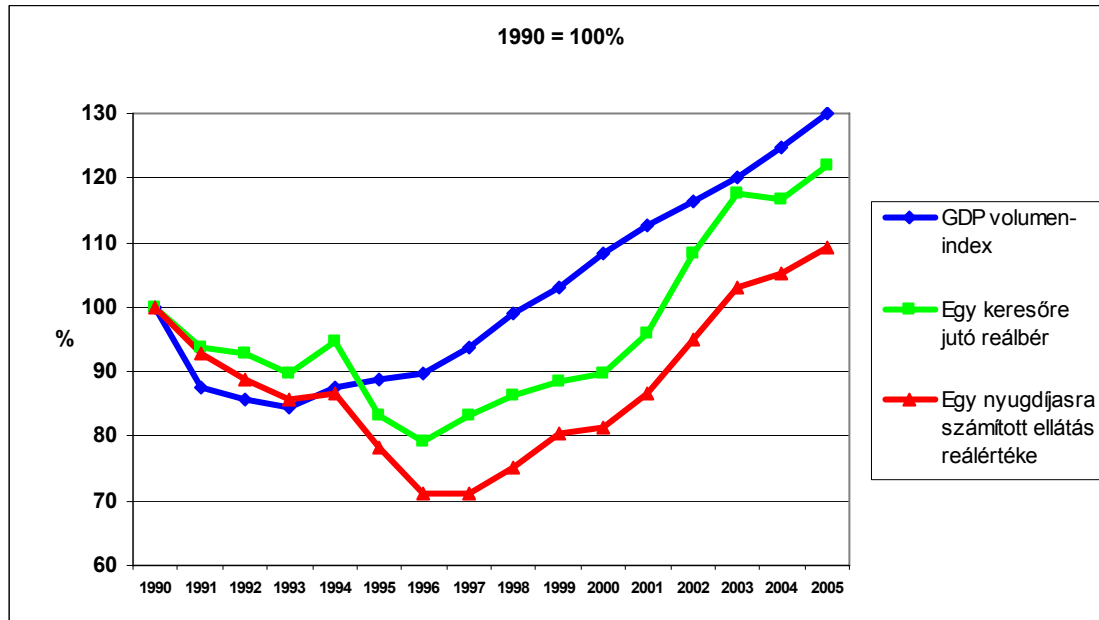
1. ábra
GDP, reálbér és nyugdíjak reálértékváltozása, 2001-2005, 2001=100

A baj csak az, hogy egy időszornál a kezdőév megválasztása perdöntő. Ha négy év elemzése (dicsérete vagy elmarasztalása) a cél, akkor a kiinduló év megválasztása az 1. ábrában rendben van. Ám ha a kérdés az, hogy hogyan alakultak a dolgok a rendszerváltás óta, milyen veszteségek voltak, elindultunk-e valamilyen fenntartható trend irányába, túlszaladt-e az életszínvonal a lehetőségeken, akkor nem 2001, hanem 1989 vagy 1990 a kiindulópont. Ezek az adatok pedig az előző ábrával épp ellentétes következtetésre vezetnek. 1990 után jobban zuhantak a bérek, mint a GDP, 1994 után pedig jó pár évig kimaradtak a bérek és nyugdíjak abból, hogy részesüljenek a gazdasági növekedésből. A különböző (amúgy rossz technikával, hirtelen megoldott) béremelések, és a nyugodtabb nyugdíjkorrekciók lassan korrigálták a lemaradást, de a mai napig létezik az olló a GDP javára. Nehéz tehát a bérek-nyugdíjakat vádolni a GDP elherdálásáért. A GDP 1998-ban, a bérek 3-4 évvel később tértek vissza az 1990-es szintre, a nyugdíjak meg még 2-3 évvel később. Ugyanakkor a nyugdíjakon belül a szóródás, a szélsőségek közötti különbség nem nőtt jelentősen, a béreknél viszont igen. A szélső tizedek közötti egyenlőtlenség a bérek esetében az 1980-as évek végén mintegy ötszörös volt, a 2000-es években minimum tízszeres lett: a képzetlenek lemaradtak, a képzetek, vezetők szárnyalnak. Ebből szükségképpen következik, hogy jelentős csoportok

bére az utolsó években is a 15 évvel korábbi alatt maradt – a minimálbér többszörös emelése ellenére.

2. ábra
GDP, reálbér és nyugdíjak reálértékének változása, 1990-2005,
1990=100

A keresetek és nyugdíjak zuhanása tehát sokkal nagyobb volt, mint a GDP-é, és sokkal lassabban tértek vissza az induló szintre. Vagyis – megítélésem szerint – az elmúlt 15 évre távolról sem igaz az, hogy megettük a jövőnk, ama bizonyos aranytojást tojó tyúkot. (Ettől még gazdálkodhattunk rosszul.) Az adatok fényében nem hangzik jól a kormányprogramnak az a kitétele sem, hogy „(A)z elmúlt években szociális kárpótlást kaptak a családok a ’90-es évek hatalmas áldozataiért. Négy év alatt harmadával nőtt a bérek, a nyugdíjak vásárlóereje...” Szó sincs kárpótlásról. A GDP növekedés munka eredménye, és ezért a munkáért sokáig – voltaképpen máig – nem kaptak a többletértéket létrehozók méltányos bért. Talán a bérnövekedés méltánytalan fékezése lett kisebb. Amúgy az utolsó évek növekvő bérei sem jelentenek „kárpótlást” a tíz éven át kieső jövedelmekért. Mindemellett továbbra is igaz – és az energiaárak világszintre emelésével még igazabb lesz – hogy a magyar bérszínvonal sokkal inkább elmarad Nyugat-Európa mögött, mint az árszínvonal. Ez az olló sokféle problémát okozott eddig is, fog a következőkben is.

Jóléti herdálás vagy növekvő jóléti szakadék?

Évek óta küzd egymással két nézet. Az egyik szerint megengedhetetlenül bőkezű és pazarló a magyar jóléti rendszer. A nézet hívei szerint nyugaton

tudják, hogy a „jóléti állam meghalt”, és rohamosan csökkentik a jóléti kiadásokat. Évente többször olvashatjuk – mindig adatok nélkül – ezeket az állításokat. Ebbe a nézetrendszerbe a jóléti állam, illetve az ezt lehetővé tévő szociális piacgazdaság létjogosultságának a teljes tagadása is belefér. „A szociális piacgazdaság pusztán politikai legenda, zurnalisztikai fordulat, közgazdasági definíciója nincs. A dolog tehát nem létezik” – mondta Mihályi Péter egy 2006 májusi interjúban (Magyar Nemzet).

A másik nézet szerint, amelyet én is képviselek, mindez nem így van. Igaz, vannak „nyugaton” is, akik szeretnék sírba tenni a jóléti rendszereket, sőt az is igaz, hogy néhány ország, elsősorban Hollandia, új, a korábnál kevésbé bőkezű módszerekkel kísérleteznek. Mindenütt igyekeznek a rendszereket hatékonyabbá, takarékosabbá tenni. Általában azonban a többségi véleményeknek és a gazdasági-társadalmi szükségleteknek megfelelően legalábbis szinten tartják, ha nem növelik a jóléti kiadásokat. A növekedés nagyon jelentős a későn csatlakozó déli országokban, amelyek (mint Portugália vagy Spanyolország) jóléti sereghajtók voltak. A rendkívül erős emelkedés sajátos módon az öngondoskodás minta-országának tekintett Svájcban is jellemző. Minden arra mutat, hogy bizonyos, többé-kevésbé spontán konvergencia alakult ki e tekintetben, amely alól egyelőre csak Írország vonja ki magát. A konvergencia egyebek mellett azt az uniós elvet szolgálja, hogy ne alakuljon ki a lefelé tartó adó-és bérversenys, a szociális „dömping” melegágya. 2001-ben *Magyarországon a jóléti kiadások GDP-hez viszonyított aránya az átlagnál 4 százalékponttal volt alacsonyabb.* Az 1. Tábla az OECD adataiból az európai országokra vonatkozó idősorokat közli. (Megjegyzendő, hogy ezek nem tartalmazznak néhány tételt, amelyeket a magyar költségvetési csoportosítás ide sorol, nevezetesen az oktatást, meg a nem túl jelentős kiadást jelentő sport-, párt- vagy hitéleti tevékenységeket. A nemzetközi adatok nem vethetők egybe a magyar költségvetés adataival.)

1. Tábla
Szociális kiadások a GDP %-ában
Európai országok, 1980-2001

	1980	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Austria	22,5	24,1	24,1	26,6	26,7	26,0	25,7	26,1	26,0	26,0
Belgium	24,1	26,9	26,9	28,1	28,6	27,5	27,5	27,2	26,7	27,2
Czech Republic	m	m	17,0	18,9	18,8	19,7	19,5	19,8	20,3	20,1
Denmark	29,1	27,9	29,3	32,4	31,7	30,7	30,2	29,8	28,9	29,2
Finland	18,5	23,0	24,8	31,1	30,9	28,7	26,5	26,1	24,5	24,8
France	21,1	26,6	26,6	29,2	29,4	29,4	29,0	28,9	28,3	28,5
Germany	23,0	23,6	22,8	27,5	28,1	27,6	27,4	27,4	27,2	27,4
Greece	11,5	17,9	20,9	21,4	22,1	22,1	22,8	23,6	23,6	24,3
Hungary	m	m	m	m	m	m	m	20,8	20,0	20,1
Iceland	m	m	16,4	19,0	18,8	18,5	18,7	19,6	19,7	19,8
Ireland	17,0	22,1	18,6	19,4	18,2	16,8	15,6	14,2	13,6	13,8
Italy	18,4	21,3	23,3	23,0	23,5	24,2	23,7	24,1	24,1	24,4
Luxembourg	23,5	23,0	21,9	23,8	23,9	22,6	21,7	21,5	20,0	20,8
Netherlands	26,9	27,3	27,6	25,6	24,4	24,0	23,0	22,5	21,8	21,8
Norway	17,9	19,1	24,7	26,0	24,9	24,1	25,7	25,8	23,0	23,9
Poland	m	m	15,5	23,8	23,9	23,3	22,0	22,2	21,9	23,0
Portugal	10,9	11,1	13,9	18,0	19,1	18,9	19,1	19,8	20,5	21,1
Slovak Republic	m	m	m	19,2	19,1	18,7	19,0	18,9	18,3	17,9
Spain	15,9	18,2	19,5	21,4	21,6	20,9	20,3	19,9	19,9	19,6
Sweden	28,8	30,0	30,8	33,2	32,7	31,3	31,1	30,6	29,5	29,8
Switzerland	14,2	15,1	17,9	23,9	25,0	26,0	25,9	26,1	25,4	26,4
Turkey	4,3	4,2	7,6	7,5	9,7	10,8	11,1	13,2	m	m
United Kingdom	17,9	21,1	19,5	23,0	22,8	22,0	21,5	21,2	21,7	21,8
EU-15	20,6	22,9	23,4	25,4	25,4	24,7	24,1	24,0	23,6	23,8
EU-19	m	m	m	m	m	24,0	23,5	23,3	22,8	23,1

Forrás: <http://www.oecd.org/dataoecd/56/37/31613113.xls>

2001 óta csak egyes országokra vonatkozó részadatokat ismerek. Az OECD elemzői szerint az utolsó években is folytatódik (lassan emelkedő GDP mellett) a jóléti kiadások szinten tartása vagy lassú emelkedése. Magyarországon - a fentitől eltérő tartalmú költségvetési adatok szerint, amelyek tendenciája azonban hasonló a szűkebb körű adatokéhoz - a választási évben valamelyes emelkedés, utána lassú csökkenés mutatkozik. A magyar táblázatból (2. tábla) világossá kell, hogy váljon, hogy épp az a két tétel, amelyet ma sokan csökkenteni akarnak – a családi ellátások és a nyugdíj – alig mozdíthatók. A nyugdíjak 9 százalékos alatti aránya nemzetközileg alacsony (kivált a nyugdíjasok magas aránya, 3 millió nyugdíj mellett). Ez az EU 15 országában 2-3 százalékponttal magasabb. A gyerekekre jutó 1,5 százalékos sem tekinthető magasnak. Ez jelzi ugyanis azt a közfelelősséget, amelyet az állam visel másfél

millió család esetében, több, mint 2 millió gyerek eltartásáért való hozzájárulásként. E mellett azt is tudni kell, hogy e tételeknél az eddig egyetlen EU-konform számítás szerint nem 4, hanem 8 százalékpontos az EU átlag és köztünk lévő különbség (KSH 2004).

2. tábla

Az államháztartás konszolidált funkcionális kiadásai a GDP százalékában 1991 és 2005 között

	1991	1993	1995	1998	2000	2002	2003	2004*	2005**
ÁLLAMI MŰKÖDÉSI FUNKCIÓK	7,8	11,7	6,3	7,4	8,2	8,7	8,1	7,6	7,0
JÓLÉTI FUNKCIÓK	40,4	40,1	33,6	30,2	28,8	31,1	32,3	31,5	31,4
<i>EBBŐL: OKTATÁSI TEVÉKENYSÉGEK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK</i>	<i>7,3</i>	<i>7,5</i>	<i>6,3</i>	<i>5,8</i>	<i>5,7</i>	<i>6,3</i>	<i>6,9</i>	<i>6,3</i>	<i>6,4</i>
<i>EGÉSZSÉGÜGY</i>	<i>5,6</i>	<i>5,9</i>	<i>4,9</i>	<i>5,0</i>	<i>4,6</i>	<i>4,8</i>	<i>5,4</i>	<i>4,9</i>	<i>4,7</i>
<i>TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁSI ÉS JÓLÉTI SZOLGÁLTATÁSOK</i>	<i>20,8</i>	<i>21,8</i>	<i>17,8</i>	<i>15,7</i>	<i>14,9</i>	<i>16,0</i>	<i>16,4</i>	<i>16,7</i>	<i>16,3</i>
Ebből: Nyugellátások	10,5	8,6	8,7	8,3	8,0	8,8	8,7	8,7	8,8
Munkánélküli ellátások	0,8	2,4	1,2	0,9	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5
Családi pótlékok és gyermekeknek járó juttatások	3,4	3,2	2,3	1,7	1,6	1,5	1,7	1,5	1,5
GAZDASÁGI FUNKCIÓK	6,2	6,3	5,6	5,6	5,6	9,4	5,7	5,3	5,7
ÁLLAMADÓSSÁG-KEZELÉS	3,7	4,8	9,7	7,9	6,1	4,4	4,3	4,3	4,0
FUNKCIÓBA NEM SOROLHATÓ TÉTELEK	1,9	1,8	1,1	2,6	0,3	0,3	0,3	1,0	1,6
Összesen	53,8	58,4	50,7	48,1	43,4	44,5	45,0	44,4	44,0

Költségvetési adatok

** A 2004. évi előzetes adatok alapján.*

*** A 2005. évi terv adatok alapján.*

Egészében úgy gondolom, hogy már ma is igen jelentős a kelet-nyugat közötti jóléti szakadék. A jóval kisebb GDP-ből kevesebbet költünk, mint ők. Ennek az ároknak a betömését, és egyben az egyenlőtlenségek valamelyes kordában tartását nem jól szolgálják a további kiadáscsökkentési követelések, vagy az adókulcsok egységesítésére irányuló, kifejezetten „keleti” törekvés. Hogy mennyire az, azt a mellékelt térkép mutatja. Még az is kitűnik belőle, hogy a balti országok ugyan hajlanak az egykulcsos adóra, de a tagadhatatlan skandináv befolyás miatt ez magasabb arányú, mint másutt. (3. ábra a tanulmány végén)

3. ábra

Egykulcsos adórendszer Európában

A következtetés mindezek alapján annyi, hogy a költségvetési problémák magyarázatát valószínűleg nem a túlfogyasztásban, illetve jóléti rendszereink túlfejlettségében kellene keresnünk. Ezek kényelmes ideológiai klisék, de kevés közülük van a társadalom valóságos helyzetéhez.

Az Új Egyensúly Program

A választási program és az Új Egyensúly Program (továbbiakban megszorító csomag) közötti mély eltérésre vonatkozó bírálatok helytállóak. Noha sem a SZDSZ, sem az MSZP választási programjában nem volt túl sok ígéret az elkövetkező két évre, ezt a negatív hatású csomagot sem vetítették előre. Az eltérés persze sokkal kisebb, mint a Fidesz (az előzőknél sokkal populistább) választási programja és esetleges kormányprogramja között lett volna, de ez semmire nem mentés. Az is igaz, hogy bizonyos eltérés e két program között politikailag megszokott, ám erkölcsileg mindig vitatható. Mindenképp elegáns lenne, ha az eltérést a kormány világosan elismerné, mégpedig nem öngigazolóan vagy szarkasztikusan, hanem inkább elnézést kérve, az erkölcsi felelősséget vállalva.

Ami a bírálatok második felét, a kormányprogram és a csomag közötti eltérést illeti, az nem állja meg a helyét. A kormányprogram 5. oldalán ez olvasható: „A kormányzati ciklus első felében helyre kell állítani az államháztartás egyensúlyát. Az elmúlt öt-hat évben ...”(A)z indokolható szociális és modernizációs célok nem jártak együtt kellő költségvetés politikai felelősséggel. Függetlenül attól, hogy a fenntartható növekedés egyensúlyi pályájáról történő letérés 2000–2001-ben kezdődött, nem kétséges, hogy a nagyobb felelősség a 2002–2006 közötti kormányokat terheli. Összességében az a helyzet állt elő, hogy a társadalmi igazságosság és modernizáció programjának kiteljesítését veszélyezteti az elfogadhatatlanul magas költségvetési hiány. Ezért az új

kormány megalakulását követően azonnal intézkedéseket hoz az államháztartás egyensúlyának helyreállítására... Ehhez rövid távon az állam kiadásainak jelentős csökkentésére, bevételeinek pedig érdemi növelésére van szükség.” Az Egyensúly program csak kibontja, konkretizálja ezt a visszatérő programelemet.

A nyilvánosság szükségessége

A megszorító Új Egyensúly program létjogosultsága elég széles körben elfogadott. Ám sok részlete – a kommunikáció módjától az ellentételezés eszközeinek kidolgozatlanágáig – joggal bírálható. Az információhiány szorongásnövelő. Ennek csökkentésére sokkal szélesebb nyilvánosságra, több magyarázatra, értelmezésre, érvelésre lenne szükség. Különösen fontos lenne minél gyorsabban ismertetni a szegényebbek védelmére vonatkozó elgondolásokat, még akkor is, ha ez a csomag nincs egészen kész. (Az ideiglenes gázár kompenzáció bejelentése ilyen jellegű lépés – de sok hasonló kellene.) A nyilvános viták segíthetnének a kapkodások, ezekből származó kudarcok elkerülésében is, jobb megoldások kialakításában is. A kormányzati kapkodás azokon a területeken is általános, amelyek nem szerepelnek a csomagban. A június 17-i Magyar Hírlap közöl néhány, az egészségügyben *július elsejétől* életbe lépő változást. Ezek egyike: „Ha egy beteget járóbetegként is el lehetett volna látni, hiába fektették be kórházba, csak a szakrendelői díjat fizetik ki.” Nem vagyok a kérdés szakértője, de annyi biztos, hogy nem léteznek olyan általános érvényű protokollok, amelyek egyértelműen eldöntenék, hogy mikor indokolt egyik vagy másik ellátás. Végtelen perek sokasága várható. Ráadásul sok esetben akkor lenne biztonságos a betegek otthon tartása, ha lenne tisztességesen megszervezett otthongondozó szolgáltatás, megfelelő területi ápolónői hálózat. E szolgáltatás még a mai, sokkal szűkösebb igények kielégítéséhez sem elég. A tervezett szigor nem csak a kórházakat, hanem a betegeket is súlyosan fogja érinteni július elsejétől. Ezúttal is kézenfekvő az a tanulság, hogy a szolgáltatások szűkítése még nem reform, illetve hogy számos későbbi megtakarításhoz előbb valamit be kellene ruházni.

Hasonló eset a gáz, illetve energia áremelés. A kompenzáció mikéntjére eddig három módszer merült fel. Az egyik javaslat progresszív gázár bevezetését javasolja a gázfogyasztás nagysága szerint: aki többet fogyaszt, fizessen magasabb árat (alkalmasint „sávosan”, mint az adónál.) A második elgondolás szerint nem az árrendszeren belül, hanem szociálpolitikai juttatásokkal kellene ellensúlyozni a szegényebbek növekvő terheit. A harmadik elgondolás ugyancsak progresszív gázárát javasol, de a progresszió nem a fogyasztást követné. A gázár e javaslat szerint jövedelmi alapú rászorultsághoz kötött

lenne. Az árat a család jövedelme és tagjainak száma szerint kellene differenciálni, valamilyen fogyasztási egységre vetített jövedelmet véve alapul.

A döntést jó lenne nyilvánosan vitatni. Ehhez járulnék hozzá néhány érveléssel. A progresszív gáz(villany, víz) tarifának a mai elektronizált világban semmiféle technikai akadálya nincs. Létező külföldi gyakorlat, főként a víz esetében, vízszegény országokban. Kopátsy Sándor évekkal ezelőtt tett ilyen javaslatot, és azóta remélhetően készültek modellszámítások is. A rendszer bevezetése olcsó és hatékony, kivált, ha a tarifa sávosan emelkedik. Ösztönöz a takarékosagra, és az első sáv árának jó beállítása akár kedvezhet is a szegényeknek. Azt hiszem, elfogadható megoldás, bár vannak gyengéi. Talán a legnagyobb az, hogy a nagyobb családlétszám vagy gyerekszám miatti szükségképpen nagyobb minimumfogyasztást nem veszi figyelembe. Elvileg ezt is viszonylag egyszerű „automatizálni”, csak a gyerekszámot, vagy az együttélők létszámát kell a tarifa-számításba beolvasztani. Magam ezt mégsem tartom ideális megoldásnak. Szükségképpen a család gyakori megkérdezésével jár együtt. Ha pedig sok lesz a visszaélés – ami várható – akkor jönnek a családlátogató ellenőrző kommandók. A gyerekszám figyelembevételét a második javaslat felhasználásával lehetne megoldani: a családi pótlék megfelelő emelése, vagy egy, a családi pótlékkal arányos külön kompenzáció lehetne az ellentételezés módja. Az utóbbi előnye az átláthatóság. Igaz, ahogy eddig is történt a külön tej- vagy húspótlékokkal, előbb-utóbb beolvad a családi pótlékba. Addigra azonban az ár-sokk elmúlik.

A gázár jövedelemhez kötött progresszióját abszurdnak tartom. A jövedelemszint igazoltatása az egyik legköltségesebb igazgatási megoldás. Mindig pontatlan, mindig vitatható, mindig súlyos beavatkozás a magánszférába, feszültségeket kelt akár szomszédok között is, ráadásul a jövedelem folyton változó. Minden érzékelhető jövedelemváltozásnál (állás elvesztése, elhelyezkedés, táppénzre menés, stb.) újabb és újabb igazolásokat kell gyártani, ezt az energiaszolgáltatók mindegyikénél átvezetni, stb. Ugyanakkor – bármennyire károsnak tartom is a jövedelmi rászorultsághoz kötött segélyeket és támogatásokat – ebben az esetben biztosan szükség van rá. A kompenzációs rendszert ki kell egészíteni mindazok esetében, akiken nem segít a családi pótlék emelés, mert nincs a háztartásban gyerek, és mégis rászorulók: nincs elég pénz a számlák kifizetésére. A lehetséges megoldásnak a mai lakástámogatási rendszer ilyen értelmű kibővítését tartanám, ami persze jövedelemigazoláshoz kötött, de legalább egy létező, valamilyenre bejáratott rendszer. Lehetnek világos, kiszámítható normatív elemei, és viszonylag könnyen igazítható egyedi élethelyzetekhez is.

Nem folytatom az ellentételezések módszereiről folyó közviták előnyeinek taglalását. Már csak azért sem, mert két – általam is osztott – követelmény

ütközik. Az egyik a gyors segítség követelménye, a másik a közösség által elfogadott ellentételezés módjának igénye. Gyors is, meg demokratikus vitában kimerült is – ez aligha járhat együtt. Kiutat talán az jelenthet, ha a gyorssegély megtörténik, de bevallottan ideiglenes, a viták után korrigálható módszerrel.

Ám a gyors segítséghez is megkerülhetetlen, hogy tudjuk, tudja a kormányzat is, kinek kell segítség. Azt már látjuk, hogy a teherviselő képesség és a felháborodás kifejeződésének hangereje aligha van összhangban.

A megszorítások szándékolt hatása.

Egyelőre nem tudok várható, csak szándékolt hatásokról írni. Épp az érdekérvényesítő képesség függvényében folyamatosan változnak a csomag elemei. A megvalósulás is függ majd az ellenálló-törvénykerülő képességtől. Ám a szándékok is lényegesek – legalább a kormánypolitikáról elárulnak valamit. Az eddig ismert hatásbecslések viszonylag legpontosabb módja három szereplő, az állam, a tőke és a munka (vagy csak az állam és a polgárok) közötti hatásmegosztás. Elterjedt az a vélekedés, hogy a csomag terheit 30 százalékban az állam, 20 százalékban a tőke és 50 százalékban a munka viselik, holott a „helyes” arány egyharmados megosztás lett volna. Ezt a számítást nem tudom ellenőrizni. De a csoportosítás maga kételyeket ébreszt. A terheket nem „az állam” viseli, hanem azok, akiket a kormányzati-önkormányzati megtakarítások érinteni fognak, például a leépítések révén. A „munka”, azaz az alkalmazásban állók sem homogén tömb, kivált nem szegények homogén tömbje. Vannak igen magas jövedelmű főtisztviselők és menedzserek, és vannak valóban a minimálbérből élők. Élnek továbbá az országban elég sokan, akik se ide, se oda nem tartoznak, mert se munkájuk, se tőkéjük. Ezért inkább egy másik, életvitel és jövedelmek alapján képzett csoportok szerinti társadalmi hatáselemzést tartok fontosnak.

A népesség elég jól elkülönül négy nagyobb csoportra. Ezek a szegények, a bizonytalan helyzetű alsó középrétegek, a konszolidált, „felső” középrétegek, és a gazdagok. A szegények közé mintegy másfél millió ember tartozik, arányuk 15 százalék. Ők valamennyien jóval a KSH által rendszeresen számított létminimum alatt élnek. Sok közöttük a nagycsaládos, a tartós munkanélküli, a fekete gazdaságban dolgozó, a lelkileg-fizikailag tönkrement ember, a súlyos adóssággal küzdők, azok, akik már kiszorultak az elfogadható lakásból és fedél nélkül, vagy a szegénysoron élnek. Mintegy harmaduk roma. A szegényektől már semmit nem lehet úgy elvenni, hogy annak ne legyenek végzetes hatásai felnőttekre és gyermekekre.

A népesség valamivel jobb helyzetű 35-45 (mondjuk 40) százaléka ugyancsak a rendszerváltás történései után a korábinál rosszabb, bizonytalanabb és szorongatóbb helyzetbe került. Nincsenek a szakadékban, de hajszálon múlik, hogy hogyan tartják magukat a felszínen. Közülük is sokan vannak, akik már adóssággal küzdenek, de segítséggel még kezelhető a helyzetük. A sokgyerekesek és a nyugdíjasok aránylag nagy hányada ide tartozik. A kényszervállalkozók, gyenge kisvállalkozók jó részét is itt találjuk. E csoport többlet-teherbírása minimális.

A két felső csoport – a konszolidálódott középosztály, amely a népesség mintegy 35 százaléka, továbbá a gazdagok, a népesség egy tizede – az átlagosnál jóval több anyagi forrással, befolyással, információval, nyomásgyakorlási lehetőséggel rendelkeznek. Ennek jelentősége elég pontosan lemérhető azon, hogy például a bevezetni javasolt – az érintettek számára csöppet sem életbevágó – „bankadót” az érdekelt csoport egy nap alatt levetette napirendről a gazdaságot veszélyeztető közérdekre hivatkozva. Az ennek helyébe lépő, 50 milliárd helyett 25 milliárdot kitevő kamatadóról, amely a biztosítókat már nem érinti, még aznap közölték a Raiffeisen bank elemzői, hogy „öngyilkosság”. Lehet, hogy ebben az esetben is sikeres lesz a nyomás. Valójában mindkét felső csoport a rendszerváltás jelentős haszonélvezője. Ezt lehet akár érdemnek is tekinteni, hiszen jól használták ki kínáló, vagy akár saját maguk által megteremtett lehetőségeket. De akkor sem teszi kétségessé, hogy mindkét csoport többé-kevésbé könnyen elbír akár jelentős többletterheket is. A népesség és a jövedelmek megoszlásáról szóló, statisztikai adatokra épülő információkat a 3. tábla foglalja össze. A tábla utolsó oszlopa saját ítéletem arról, hogy mekkora lehet az egyes csoportok teherbíró képessége.

3. tábla

A népesség és a személyes jövedelmek megoszlása jövedelmi, illetve élethelyzet szerinti rétegek között (2005. évi adatok)

	A népesség százalékos megoszlása	Az összes személyes jövedelemből kb. mekkora a részesedésük (%)	Többlet-teher viselési potenciál
Szegények	15	5	Semmi
Alsó, bizonytalan helyzetű középrétegek	40	29	Szinte semmi
Megerősödött „felső” középosztály	35	41	Közepesen erős
Felső rétegek, gazdagok	10	25	Erős
Összesen	100	100	

A program pénzügyi következményeinek e rétegek közötti eloszlását csak közelítően tudtam megbecsülni. A csomag minden egyes intézkedésénél (mintegy harminc elkülöníthető lépésnél) külön vizsgáltam, hogy mely réteget hogyan érinthet. Például az ÁFA emelés hatását nagyjából arányosan osztottam szét a csoportok között, mert az ebbe a körbe tartozó cikkeket gyakorlatilag mindenki fogyasztja. A gázár emelés hatásánál a kompenzációt nem vettem figyelembe, de azt igen, hogy a két rosszabb helyzetű csoport ma is viszonylag kisebb fogyasztó, mint a tehetősebbek. A munkavállalói terhek növekedésének, vagy az EVA emelésének a hatását elsősorban a két középső csoportnál szerepeltettem, hiszen a szegények és a gazdagok között kevés a munkavállaló és a kisvállalkozó. A vagyont, magas jövedelmet célzó elvonások hatását jórészt a két felső csoportra terheltem. A becslések vitathatók, de ellenőrizhetők. Együttes hatásuk eloszlása alapján állítom, hogy a megszorító csomag igyekezett a terheket a lehetőség szerint méltányosan elosztani. Ebben radikálisan eltér egyébként a Bokros csomag szándékaitól. A Bokros csomag közvetlen hatásait a legszegényebbek és az alsó középrétegek szenvedték meg legjobban. A közvéleményben mára csak a maradt meg, hogy a Bokros csomag a családi pótlékot „elvette” a gazdagoktól. Az elfelejtődött, hogy jelentősen csökkentette a munkanélküli ellátásokat, táppénzt szigorított, vagy hogy 1995-ben még évi 110 ezer Ft-ig 0 kulcsos volt a személyi jövedelemadó, 1996-ban pedig 20 százalékos.

Sejtéseim alapján a megszorítások terhei valamennyire követik a jövedelmek eloszlásának arányait. A két alsó csoportban szinte teljesnek tűnik az összhang a jövedelmekből és a terhekből való részesedésük között. A felső középosztály hangyányit „túlterhelt”, a legtehetősebb csoport kicsit alulterhelt, de ezek az eltérések nem nagyobbak, mint a becslési hiba. (4. tábla). A látszólag jövedelemarányos eloszlás mégsem megnyugtató. A legszegényebbek biztos nem bírnak ennyit sem, és az alsó középosztály színleg arányos terhelése is magában hordja azt a veszélyt, hogy közülük nem kevesen a szakadékba zuhannak.

4. tábla

A jövedelmek és a 2007. évi tervezett megszorítások becsült pénzbeni hatásának megoszlása jövedelmi, illetve élethelyzet szerinti rétegek között

	Az összes személyes jövedelem megoszlása (%)	A megszorítások pénzbeni hatásának becsült megoszlása	Terhelés a teherviselő képességhez képest
Szegények	5	5	Egyértelműen túl nagy
Alsó, bizonytalan helyzetű középrétegek	29	28	Nagy, nehezen elviselhető
Megerősödött „felső” középosztály	41	43	Elfogadható
Felső rétegek, gazdagok	25	24	Alig érezhető
Összesen	100	100	

(Forrás mindkét táblához: TÁRKI, KSH, ELTE Szegénységkutató Központ adatfelvételei, saját számítások)

A legszegényebbek és a bizonytalan, lecsúszással fenyegetett csoportok érdekében kiáltó fontosságú az ellentételezések azonnali végiggondolása, időben történő biztosítása. A rendszerváltás eddigi legnagyobb veszteseit most már tényleg meg kell kímélni a további veszteségektől. Ez már csak azért is különösen igaz, mert a megszorítások nagy része olyan költségek miatt állt elő (autópálya, lakáshitel, diákhitel, stb.), amelyekből ők semmit nem profitáltak.

Források:

Ferge Zs., Darvas Á., Tausz K., (2002) *Küzdelem a szegénység és a társadalmi kirekesztés ellen. 1. kötet. Esettanulmány Magyarországról.* Nemzetközi Munkaügyi Hivatal, Közép-Kelet Európai Iroda, Budapest.

Központi Statisztikai Hivatal (2004) *Szociális védelmi kiadások és bevételek Magyarországon és az Európai Unióban 1999-2001, KSH 2004.* (Eurostat adatok, ESPROSS számbavétel)

Központi Statisztikai Hivatal (2005) *Létminimum 2004.* Budapest.

Magyar Nemzet, 2006 május 20. Faluvég – kerekasztal beszélgetés az állam gazdasági szerepvállalásáról. Résztvevők: Bod Péter Ákos, Mihály Péter, Egedy Gergely, Lányi András, Varga István

TÁRKI (2005 december) *Monitor: Jövedelem, szegénység, elégedettség.* (Előzetes adatok) Budapest: TÁRKI

Egykulcsos adórendszer Európában

A világosabb piros szín 20 % alatti, a sötétebb 20 % feletti egykulcsos adót jelent.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Flat-tax-in-Europe-map.png>

